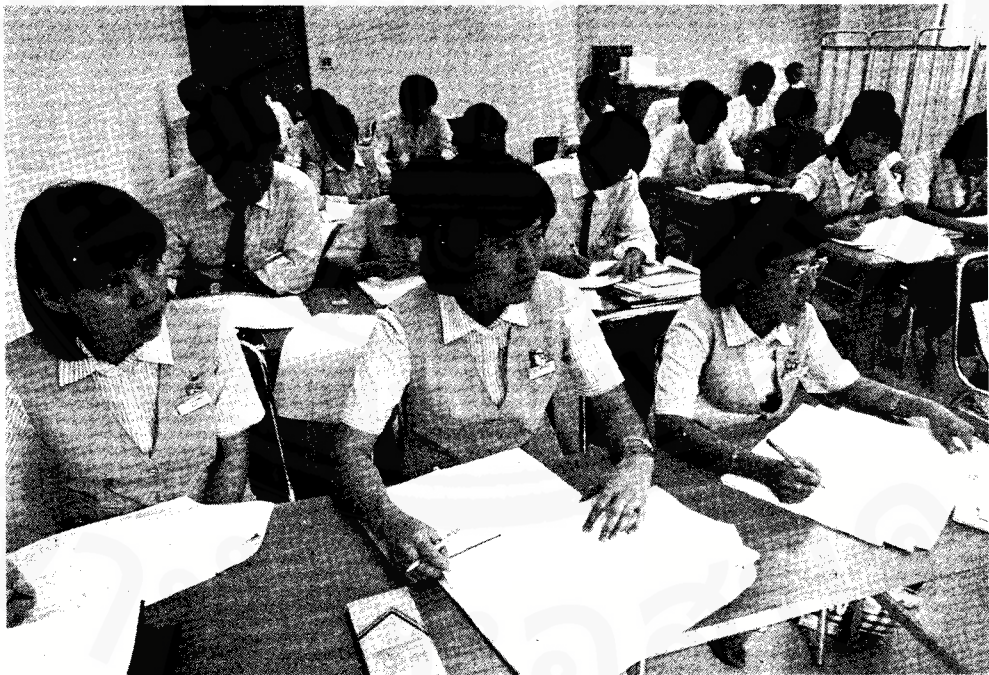

พื้นฐานด้านการศึกษา ในสมัย Tokugawa

ชูศรี มณีพฤษ *

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ก่อนจะถึงการปฏิรูปในสมัย Meiji การศึกษาของญี่ปุ่นในระดับสูงเพียงพอที่จะเป็นพื้นฐานรองรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในด้านเทคโนโลยี และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นเป็นไปอย่างรวดเร็วเกินกว่าประเทศต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเท่ากัน ลักษณะของระบบการศึกษาในสมัย Tokugawa มีข้อน่าสังเกตอยู่บางประการ ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่เพียงแต่ทำให้คนญี่ปุ่นมีวิชาความรู้เท่านั้น แต่ยังทำให้คนญี่ปุ่นรู้ว่าจะใช้วิชาความรู้นั้นเพื่ออะไร ประการแรกการศึกษาของญี่ปุ่นเป็นการศึกษาทั้งในด้านพุทธศึกษาและจริยศึกษา กล่าวคือในขณะที่นักเรียนเรียนรู้การอ่านเขียน นักเรียนจะได้รับการอบรมสั่งสอนในด้านจริยธรรมควบคู่กันไปด้วย ประการที่สองคือแม้ว่าการศึกษาในญี่ปุ่นจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล Tokugawa เพื่อประโยชน์ในการปกครอง แต่เอกชนมีบทบาทสำคัญในการริเริ่มตลอดจนเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาเพื่อประโยชน์ของตนด้วยเช่นกัน เช่น นักปราชญ์หรือชามูโรบางคนรับสอนนักเรียนที่บ้านของตน และในระยะหลังของสมัย Tokugawa ในโรงเรียนเอกชนหลายแห่งเริ่มสอนวิชาต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของนักเรียน เช่น วิชาเลขคณิต ดาราศาสตร์ แพทย์ เป็นต้น ด้วยลักษณะดังกล่าวข้างต้น ระบบการศึกษาของญี่ปุ่นจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความรู้และความสามารถ และนำความรู้นั้นไปใช้ในทิศทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนตัวและสังคม

เนื่องจากลัทธิขงจื๊อเป็นลัทธิที่ได้รับการศึกษาและเผยแพร่อย่างกว้างขวางในประเทศญี่ปุ่นจนในที่สุดถึงกับมีการตั้งโรงเรียนสอนลัทธินี้ขึ้นมาโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงมีผู้กล่าวว่าลัทธิขงจื๊อมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาของญี่ปุ่นมาก ลัทธิขงจื๊อได้เข้ามาแพร่หลายในญี่ปุ่นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 และได้รับความสนใจมากขึ้นเป็นลำดับ ในสมัย leyasu ซึ่งเป็นต้นตระกูล Tokugawa โดยเฉพาะหลังจากที่ได้มีการประกาศห้ามการนับถือคริสต์ศาสนาในปี 1614 ผู้สนใจศึกษาและเผยแพร่ลัทธิขงจื๊อที่สำคัญคือ Fujiwara Seika (1561-1617) และผู้ที่รับช่วงต่อจากเขาก็คือลูกศิษย์ชื่อ Hayashi Razen (1583-1657)

Razen ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีบทบาทอยู่สูงในการเผยแพร่ลัทธิขงจื๊อในสมัยนั้นเขาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาของ leyasu และเป็นที่เชื่อถือว่าเขามีอิทธิพลพอสมควรในการดำเนินนโยบายทางการเมืองของ Leyasu *

ลัทธิขงจื๊อเป็นที่นิยมแพร่หลายในญี่ปุ่นเนื่องจากเป็นแนวความคิดที่เข้าใจได้ง่าย และมีเหตุผล ส่วนมากลัทธิขงจื๊อจะอธิบายข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ที่เห็นได้หรือสังเกตได้ หลักจริยธรรมที่สำคัญของลัทธิขงจื๊อนั้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ (Human Relationships) ซึ่งได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อและลูก ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง สามัญและภริยา พี่กับ

*อย่างไรก็ตาม J.B.Sansom ผู้แต่ง A History of Japan ได้ตั้งข้อสังเกตว่าไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดยืนยันว่าแนวคิดของลัทธิขงจื๊อภายใต้การนำของ Razen จะมีบทบาทต่อนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น ในทางตรงกันข้าม เขามีความเห็นว่าการปฏิบัติของศาสนาพุทธยังคงมีอิทธิพลมากต่อสังคมญี่ปุ่นในสมัย Tokugawa มากกว่าแนวคิดอื่น ๆ (Sansom : pp. 71-72)

น้อง และความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน และจุดสำคัญของ ลัทธิขงจื๊อก็คือแต่ละคนจะต้องรู้หน้าที่ของตนและปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด และต้องจงรักภักดีและเชื่อฟังผู้มีฐานะสูงกว่า การที่ลัทธิขงจื๊อนั้นในเรื่องการปฏิบัติหน้าที่และความจงรักภักดีระหว่างบุคคลทั้งที่มีฐานะต่าง ๆ กันในสังคม โดยเฉพาะความจงรักภักดีและการเชื่อฟังผู้มีฐานะเหนือกว่า จึงทำให้ลัทธิได้รับความนิยมจาก Ieyasu มากทั้งนี้เนื่องจากหลังจากการสู้รบกันเพื่อชิงความเป็นใหญ่ได้สิ้นสุดลงแล้ว Ieyasu ต้องการที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับระบบ Tokugawa ดังนั้นหลักการของลัทธิขงจื๊อ ซึ่งได้รับการตีความหมายใหม่โดย Hayashi Razen จึงเป็นเครื่องมือที่สอดคล้องกับความต้องการของ Ieyasu อาจกล่าวได้ว่าลัทธิขงจื๊อใหม่ภายใต้การอุปถัมภ์ของ Ieyasu เป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความเป็นเอกภาพ เสถียรภาพ และความเป็นระเบียบให้กับสังคมญี่ปุ่นในสมัยของ Bakufu ตั้งแต่ปี ค.ศ.1615-1650

ในระยะหลังแนวคิดของลัทธิขงจื๊อใหม่ถูกโจมตีโดยนักปราชญ์สำคัญหลายฝ่ายผู้ที่โจมตีได้ชี้ให้เห็นว่า ลัทธิขงจื๊อใหม่มีลักษณะที่เป็นอุดมคติเกินไป นอกจากนั้นหลักการส่วนใหญ่จะเป็นจริยธรรมของบุคคลและครอบครัว ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้ลัทธินี้ไม่สามารถจะนำมาใช้ได้กับสังคมโดยรวม บางสำนักก็กล่าวว่าลัทธิขงจื๊อใหม่เน้นในเรื่องปรัชญา และการฝึกตนเองมากเกินไป ในกรณีเช่นนี้ลัทธินี้จึงไม่ส่งเสริมการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติและความก้าวหน้าทางวิชาการ ในขณะที่เดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมญี่ปุ่น เช่นการเจริญเติบโตของการค้าและเมืองทำให้ความนิยมในลัทธิขงจื๊อเสื่อมคลาญลงอาทิเช่นความคิดที่ว่าการศึกษาชั้นนักรบเป็นชนชั้นสูงสุด การอยู่อย่างประหยัด การไม่สนใจเรื่องเงินทอง การไม่ส่งเสริมวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการค้า (เช่น เลขคณิต) ความคิดดังกล่าวนี้ค่อย ๆ เปลี่ยนไป

เมื่อระบบ Bukufu เริ่มเป็นปึกแผ่นภายใต้การปกครองของตระกูล Tokugawa การศึกษาจึงได้รับการส่งเสริมเป็นอันมาก Dore ได้เรียบเรียงความเป็นมาของการศึกษาในสมัย Tokugawa ดังนี้คือ

1603 Ieyasu ได้รับตำแหน่งโชกุน

1616 Ieyasu ตาย

1630 Hayashi Razan ตั้งโรงเรียนโดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลที่ Edo

1632 มีการสร้างวิหาร (shrine) สำหรับขงจื๊อที่โรงเรียนของ Hayashi Razan

1635 เริ่มระบบการเข้าเฝ้าแบบหมื่นเวียน

1636 แคว้น Morioka ตั้ง fief school ขึ้นเป็นแห่งแรก

1637 Matsunaga Sekigo ตั้งโรงเรียนของเขาขึ้นที่เกียวโต

1638 เริ่มมีมาตรการต่อต้านคริสต์ศาสนา

1640 ขับไล่ชาวต่างชาติออกนอกประเทศยกเว้นและชาวจีน (ส่วนคนญี่ปุ่นถูกห้ามไม่ให้เดินทางออกนอกประเทศตั้งแต่ 1635)

1690 โชกุน Tsunayoshi สร้างโรงเรียน Hayashi ใหม่และแยก ศาสนาพุทธและปรัชญาของขงจื๊อออกจากกัน

1774 แปลหนังสือดัทซ์ที่เกี่ยวกับสรีรศาสตร์

1790 การสร้างโรงเรียนและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์การใหม่ ห้ามการศึกษาลัทธิอื่น (นอกจากขงจื๊อ) และการขยายตัวอย่างรวดเร็วของ fief school

1792 Bukufu เปิดสอบเป็นครั้งแรก

1793 ตั้งศูนย์กลางสำหรับญี่ปุ่นศึกษา

1811 ตั้งสำนักงานแปลภาษาดัทซ์

1843 แต่งตั้งครูสอนเรื่องยาของดัทซ์ ในโรงเรียนของชาบูระและโชชู

1856 Bakufu และ โชชู ตั้งโรงเรียนตะวันตกศึกษา (Western Studies)

นักปราชญ์ได้ตั้งโรงเรียนของตนขึ้นสอนนักเรียน และต่อจากนั้นพวก daimyo ก็เริ่มตั้งโรงเรียนในเขตการปกครองของตน (fief school) สำหรับนักเรียนของตน ในบางครั้งโรงเรียนเหล่านี้ก็คือโรงเรียนที่เอกชนหรือนักปราชญ์ตั้งขึ้นและต่อมาได้รับการสนับสนุนให้เป็น fief school วัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง fief school ขึ้นก็เพื่อที่จะฟื้นฟูจริยธรรมของชนชั้นซามูไรในฐานะที่เป็นหน้าที่ของตนและเพื่อจะได้ปฏิบัติหน้าที่ของซามูไรได้อย่างครบถ้วน หลักสูตรที่สอนในโรงเรียนจะประกอบไปด้วยการคัดลายมือ จีนศึกษา เลขคณิต พิธีกรรมบางอย่าง และศิลปการทหาร วิชาที่สำคัญและบังคับเรียนคือจีนศึกษาซึ่งประกอบด้วย ปรัชญาขงจื้อ วรรณคดี บทประพันธ์ รวมทั้งปรัชญาอื่น ๆ นอกเหนือจากขงจื้อ แต่จะให้ความสำคัญกับปรัชญาขงจื้อเป็นส่วนใหญ่ต่อมาเมื่อระบบเศรษฐกิจขยายตัวออกไปก็ได้มีการปรับปรุงการศึกษาใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ว่า การศึกษามีขึ้นเฉพาะการส่งเสริมความรู้ความสามารถของบุคคลเท่านั้น แต่ควรศึกษาในสิ่งที่ประโยชน์ต่อการรับใช้สังคมด้วย ดังนั้นหลักสูตรในโรงเรียนจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเริ่มจากการที่มีขบวนการ kokugaku ซึ่งเคลื่อนไหวให้มีการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่น เช่น ตัวหนังสือญี่ปุ่น ศาสนา และการเมืองของญี่ปุ่น แทนที่จะศึกษาเกี่ยวกับของจีนแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้นในหลักสูตรจึงเพิ่มวิชาเกี่ยวกับญี่ปุ่นเข้าไปในจีนศึกษาด้วย การติดต่อกับดัตช์ทำให้ชนชั้นปกครองของญี่ปุ่นมีความสนใจในวิชาการของตะวันตก และในหลักสูตรมีการสอนวิชาการของตะวันตกด้วย เช่น แพทย์ การทหาร ดาราศาสตร์ อย่างไรก็ตามการสอนวิชาการของตะวันตกได้เริ่มอย่างจริงจังหลังจากที่ญี่ปุ่นถูกบังคับให้เปิดประเทศแล้ว และได้มีการจัดตั้ง Center

for Western Studies ขึ้น for Western Learning ซึ่งเป็นเทคนิคด้านการทหารของตะวันตกในปี 1856 วิชาการที่ได้รับความสนใจมากคือวิชาการด้านการทหาร Dore ได้ให้ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในหลักสูตรดังที่กล่าวมาข้างต้นว่าการเคลื่อนไหวเพื่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการริเริ่มจากบุคคล ซึ่งอาจเป็นปัญญาชน นักปราชญ์ หรือซามูไรน้อย (Ronin) บุคคลเหล่านี้มีความไม่พอใจในระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ เนื่องจากเห็นว่าเป็นสิ่งที่เน้นปรัชญามากเกินไป และไม่สามารถจะนำมาใช้กับสังคมญี่ปุ่นซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไปได้

มีปัจจัยสำคัญหลายประการที่ทำให้การศึกษาของญี่ปุ่นขยายตัวอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการยอมรับวิทยาการจากประเทศตะวันตก ปัจจัยแรกคือนโยบายของรัฐบาล การขยายตัวของระบบราชการเพื่อสร้างประเทศให้เป็นปึกแผ่น ทำให้รัฐบาลต้องการข้าราชการและผู้นำที่มีความสามารถในด้านการบริหาร ดังนั้นจึงต้องให้การศึกษาแก่ประชาชน และในขณะเดียวกันหลักสูตรที่สอนในโรงเรียนก็จะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประเทศด้วย ดังนั้นนอกเหนือไปจากปรัชญาของจีนแล้ว ยังได้เพิ่มวิชาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารเข้าไปด้วย เช่น วิชาการคลัง การทูต การปกครอง การทหาร และกฎหมาย การที่รัฐบาลต้องการคนมีคุณภาพเข้าไปรับทำงาน มีผลทำให้ระบบการคัดเลือกเข้ารับราชการเปลี่ยนแปลงไปด้วย และส่งผลให้การศึกษา มีความสำคัญมากขึ้นไปอีก กล่าวคือได้มีการเปลี่ยนจากการรับคนเข้ารับราชการโดยถือหลักมรดกตกทอดมาเป็นการรับเข้าตามหลักความสามารถ ดังนั้นการศึกษาจึงกลายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการเลื่อนฐานะของบุคคลในสังคมด้วย ปัจจัยที่สองได้แก่การเติบโตของเมืองและการค้า และระบบเศรษฐกิจที่มีการใช้เงินในสองทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 17 ทำให้เกิด

ความไม่สงบบางประการ เช่น การที่พวกโคเมียวและพวกซามูไรมีแนวโน้มจะใช้จ้าวเกินตัว ตลอดจนการก่อความวุ่นวายของชาวนาและซามูไรบางกลุ่ม เนื่องจากถูกบังคับให้เสียภาษีมากขึ้น ดังนั้นการตั้งโรงเรียนขึ้นก็เพื่อฟื้นฟูจริยธรรมโดยเฉพาะจริยธรรมของชนชั้นนักรบ ปัจจัยที่สามก็คือความสงบเรียบร้อยของประเทศภายใต้การปกครองของ Tokugawa ทำให้คนในสังคมมีเวลาสนใจด้านการศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะพวกซามูไร ไร้นาย กล่าวกันว่าในระยะแรก ๆ นั้นครูที่สอนในโรงเรียนส่วนใหญ่ รวมทั้งผู้ที่เคลื่อนไหวให้มีการเรียนวิชาการของตะวันตกก็คือซามูไรไร้นายพวกนี้* ปัจจัยสุดท้ายที่จะกล่าวถึงคือความกระตือรือร้นที่จะทำการศึกษา ลัทธิขงจื้อถือว่าการศึกษาคือหน้าที่ที่ทุกคนต้องทำ ดังนั้นลัทธิขงจื้อจึงมีส่วนทำให้คนญี่ปุ่นมีความสนใจที่จะทำการศึกษา แต่มีนักวิชาการบางท่านมีความ

เห็นว่าการที่ญี่ปุ่นเคยขึ้นกับการรับวัฒนธรรมของชาวต่างชาติ เช่นของจีนและเกาหลีมาใช้ทำให้ญี่ปุ่นไม่ลังเลใจที่จะรับความรู้ของตะวันตกมาใช้ ในขณะเดียวกันความรู้ที่ตัวเองมีความด้อยกว่าในด้านความรู้ทำให้ญี่ปุ่นชนชายที่จะศึกษาหาความรู้เพื่อประโยชน์ทั้งในด้านการป้องกันตนเองจากการคุกคามของต่างชาติ และเพื่อความเหนือกว่าต่างชาติ ดังเช่นกรณีการเร่งการศึกษาวิชาการทหารของประเทศตะวันตก

ดังนั้นการศึกษาในญี่ปุ่นซึ่งโรงเรียนต่าง ๆ ได้ถือกำเนิดจากการเร่งรีบของทั้งรัฐบาลและเอกชน การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรให้มีความหลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการของบุคคลและประเทศเป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษา และพัฒนาเศรษฐกิจในระดับต่อไป

*G.B.Sansom มีความเห็นว่าลัทธิชินโตซึ่งเกิดจากความไม่พอใจลัทธิขงจื้อใหม่มีส่วนทำให้ซามูไรหันมาสนใจด้านการศึกษา มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อรักษาสถานภาพการเป็นผู้นำของสังคมไว้ เนื่องจากลัทธินี้เห็นว่าแม้ไม่มีสงครามแต่ซามูไรก็ยังคงเป็นผู้นำในสังคมอยู่และในการนี้ซามูไรจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร

Bibliography

- Dore, Ronalp, *Education in Tokugawa Japan* University of California Press, Berkley, 1965.
- Sansom, George B. *Japan : A Short Cultural History* Charles E. Tuttle Co. Tokyo 1979.
- Sansom, George B. *A History of Japan 1615-1867*. Charles E Tuttle Co. Tokyo 1979.
- Yoshibara, Kunio, *Japan's Educational Prepare for Industrialization in 1868*. (Memograph)
- Kodansha Encyclopedia of Japan*. Kodansha, 1983. pp.352-357.